

CONSIDERAȚII PE MARGINEA VITALITĂȚII COMPUSELOR CALCHIAȚE DIN VECHEA ROMÂNĂ LITERARĂ

MARIA STANCIU ISTRATE

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
al Academiei Române*

1. În momentul apariției primelor scrieri literare românești, în cele două provincii, Moldova și Țara Românească, limba oficială era slavona, devenită de multă vreme, alături de greacă, limbă a cultului religios ortodox răsăritean. Slavona îndeplinea aici același rol pe care latina îl avea în țările de rit catolic din centrul și din apusul Europei. Adoptarea sa ca limbă a bisericii și a cancelariei domnești de un popor de origine latină s-a produs firesc, dată fiind vecinătatea cu limbile de origine slavă. Politica externă a Țărilor Române impunea folosirea unei limbi diplomatice înțelese de vecini. Slavona răspundea perfect acestei cerințe, fiind familiară atât Bulgariei, de unde provenea, cât și Serbiei, Croației, Rusiei, Ucrainei, Bielorusiei și chiar Lituaniei, care nu era de origine slavă. Totodată, slavona era folosită ca limbă de corespondență, alături de latină, în cancelariile din Ungaria și Transilvania (Mihăilă 1974: 15).

2. Deși neînsușită de marea masă a populației, slavona a lăsat urme adânci în vocabular românesc, unele dintre acestea vizibile și astăzi. Influența ei s-a manifestat, prin urmare, la nivelul limbii literare și a fost remarcată odată cu apariția primelor traduceri românești din secolul al XVI-lea.

Tributare limbii izvorului slavon, aceste texte conțin atât împrumuturi, cât calcuri lingvistice ori sintagme nespecific românei. Imposibil de format în mod spontan, apariția calcurilor în limba textelor religioase a avut o cauză bine determinată. Vechii tălmăcitori nu-și puteau permite adaptarea originalului. Fiind vorba despre scrieri religioase canonice, dogma cuvântului sfânt le impunea acestora să nu se abată de la litera textului (Mareș 1994: 34–35). Lipsa unei tradiții literare românești și, implicit, sărăcia vocabularului de la acea vreme, îi puneau însă pe traducători în situația de a nu găsi în propria limbă expresii care să corespundă întocmai acelora dintr-o limbă îndelung exersată în scris, cum era slavona. Prin urmare, traducătorii nu puteau decât să preia ca atare cuvintele imposibil de echivalat, ori să le traducă, păstrându-le uneori ceea ce lingvistul Roman Budagov numea *forma internă*¹, altfel spus să le calchiece.

¹ „Modul de exprimare a noțiunii cu ajutorul cuvântului, caracterul legăturii dintre învelișul sonor al cuvântului și conținutul său inițial se numește *forma internă a cuvântului*” (Budagov 1961: 80).

2.1. De pildă, traducătorul *Codicelui voronețean* a recunoscut în cuvântul **БЛАГОСЛОВИТИ** existența a două componente: adv. **БЛАГО**, pe care l-a tradus prin *bine*, și verbul **СЛОВИТИ** (< **СЛОВО** „cuvânt”), pe care l-a echivalat cu termenul românesc *cuvânta*. Compusul rezultat este construit după tiparul *adverb + verb*, nefiresc pentru limba română. Verbul *cuvânta* are nevoie de unele precizări. Româna a moștenit acest termen din lat. *convenio, -are* „a se întruni mereu”. Evoluția semantică spre sensul „a vorbi” a fost influențată și de schimbarea semantică suferită de termenul *cuvânt*, la rândul lui moștenit din lat. *conventum* „înțelegere” și *conventus* „adunare”. Trecerea de la sensul „adunare” la „conversație”, iar apoi la „vorbă” s-a produs nu numai în română, ci și în greacă, albaneză, bulgară și sârbă, unde, de asemenea, verbul corespunzător rom. *cuvânta* a evoluat semantic de la „a se aduna”, „a fi împreună”, la „a conversa” și „a vorbi” (vezi DA, s.v. *cuvânt, cuvânta*). Revenind la compusul *binecuvânta*, trebuie precizat că și acesta a contribuit, într-o oarecare măsură, la fixarea sensului „a vorbi” pentru *cuvânta*.

Am afirmat anterior că tiparul *adverb + verb*, după care a fost construit *binecuvânta*, contravine topicii românești. Însă așezarea elementelor compusului în ordinea firească, respectiv *a cuvânta bine*, ar fi condus la un alt sens decât acela exprimat de sl. **БЛАГОСЛОВИТИ**. Transpunerea compuselor slavone de acest tip prin construcții specifice românei și păstrarea, în același timp, a sensului acestora impun introducerea unui element absent din tiparul slavon: *a cuvânta de bine*.

3. Foarte multe dintre calcurile înregistrate în limba scrisă a secolelor al XVI-lea – al XVII-lea sunt cuvinte compuse formate după slavonă, numărul cuvintelor derivate fiind mai mic. De precizat că româna nu a moștenit din latină multe compuse, ceea ce explică numărul mai mic al cuvintelor de acest tip din textele originale ale aceleiași perioade (v. Hasan, Popescu Marin 2007: 225 – 226).

3.1. Cele mai multe dintre compusele calchiate după tipare slavone aveau un aspect neobișnuit, puțini fiind, probabil, aceia care le înțelegeau sensul. Pentru exemplificare am alcătuit următorul tabel, în care am menționat modelul calchiat. În coloana intitulată *vitalitate*, am marcat cu plus (+) înregistrarea termenului respectiv în vocabularul curent și cu minus (-) arhaizarea acestuia:

Calc lingvistic ¹	Model slavon	Vitalitate
<i>aînte-apuca</i>	прѣдъварити	-
<i>aînte-pune</i>	прѣдъложити	-
<i>argintu-tăietoriu</i> „argintar”	среброковачь, сребросѣчьць	-
<i>asupra-luare</i> „lăcomie”	лихоимѣник	-
<i>atotputernic</i>	вѣсемогы	+
<i>atotțiitor</i>	вѣседръжителъ	+
<i>binecredincios, buncredincios, dulce-credincios</i>	благовѣрънь	-, -, -
<i>binecuvânta, bine-grăi</i>	благословити	+, -
<i>binecuvântare</i>	благословѣник	+

¹ Prezența unui morfem suplimentar în raport cu modelul slavon a fost marcată prin caractere îngroșate.

<i>bine-cinstit</i> „pios, cinstit”	БЛАГОВѢРНИКЪ	–
<i>binefacere</i>	БЛАГОДѢЯНИК	+
<i>binefăcător(iu)</i> (adjectiv și substantiv), <i>făcător(iu)-bine</i>	БЛАГОДѢТЕЛЪ	+, –
<i>binevoi, binevrea, bineînvoi, dulce-vrea</i>	БЛАГОИЗВОЛИТИ	+, –, –, –
<i>bună-credință</i>	БЛАГОВѢРИК	+
<i>bună-înțelepție, bună-mândrie</i> „înțelepciune”	БЛАГОМЪДРОСТЪ	–, –, –
<i>bună-govire, bună-govitură, dulce-govire</i> „cucernicie, pioșenie”	БЛАГОГОВѢНИК	–, –, –
<i>bună-mirosenie</i> „mireazmă”	БЛАГОЖУАНИК	–
<i>bună-voie</i>	БЛАГОВОЛКНИК	+
<i>bunavestire, bunăvestire</i>	БЛАГОВѢШТЕНИК	+, + cf. și împrumutul <i>blagoveștenie</i>
<i>cale-făcător</i> „călător”	ПЪТЪШЕСТВЪНИКЪ	–
<i>ciude-făcător, de-minuni-făcător</i>	ЧОУДОТВОРЪЦЪ	– cf. expresia <i>făcător/făcătoare de minuni</i>
<i>cu-bărbat-zăcătoriu</i> „homosexual”	МЪЖЕЛОЖНИКЪ	–
<i>de-Dumnezeu-glășitoriu</i>	БОГОГЛАСНИКЪ	–
<i>de-Dumnezeu-Născătoare</i>	БОГОРОДИЦА	–
<i>de-Dumnezeu-purtător</i> „(om) cu frica lui Dumnezeu”	БОГОНОСНИКЪ, БОГОНОСЪЦЪ	– cf. împrumuturile <i>bogonosnic, bogonoseț</i>
<i>de-om-iubire, de-oameni-iubire, om-iubire, oameni-iubire</i> „filantropie”	ЧЛОВѢКОЛЮБИК	–
<i>de-oameni-iubitoriu</i> „filantrop”	ЧЛОВѢКОЛЮБЕЦЪ	–
<i>de-viață-dătătoriu</i>	ЖИЗНИПОДАТЕЛЪ	–
<i>de-viață-purtătoriu</i>	ЖИВОНОСНИКЪ	–
<i>depreură-dobânditoriu, împreună-moștenitor</i>	СЪНАСЛѢДНИКЪ	– cf. <i>comoștenitor</i> , calchiat în epoca modernă după alt model
<i>depreură-via</i> (vb.)	ВЪКОУТЪЖИВѢТИ ¹	– cf. <i>conviețui</i> calchiat în epoca modernă după alt model
<i>dulce-cinstit, dulce-credincios</i>	БЛАГОВѢРНИКЪ	–, –
<i>dulce-cuvânta, dulce-spune</i>	БЛАГОСЛОВИТИ	–, –
<i>dulce-dare, dulce-dăruire; dulce-dărui</i> „a mulțumi”	БЛАГОДАРОВАТИ	–, –, –

¹ Ap. Hasan, Popescu Marin 2007: 258.

<i>dulce-dătătoriu</i> „binefăcător”	БЛАГОДѢТЕЛЪ	-
<i>dulce-vesti</i> „a predica Evanghelia”	БЛАГОВѢСТВОВАТИ	-
<i>fără-lege, fără-de-leage</i> „nedreptate, nelegiuire”	БЕЗАКОНИК	- , +
<i>fărălegi</i> „a comite o nedreptate, o nelegiuire”	БЕЗАКОНОВАТИ	-
<i>fără-legiuitor</i> „nelegiuit”	БЕЗАКОННИКЪ	-
<i>fără-măsură</i> „nemărginit, imens”	БЕЗМѢРЬНЪ	-
<i>împotrivă-da</i>	ВЪЗДАТИ	-
<i>împotrivă-sta</i>	ПРОТИВОСТАТИ	-
<i>împreună-locuitor</i>	СЪЖИТЕЛЪ	- cf. <i>conlocuitor</i> , calchiat în epoca modernă după alt model
<i>înainte-alergător(iu), înainte-curător(iu)</i>	ПРЕДИТЕЧА	- , -
<i>însuș-putearnec</i>	САМОСИЛНЪ	-
<i>mare-sufleție</i> „mărinimie”	ВЕЛИКОДОУШИК	- cf. <i>mărinimie</i> , calchiat în epoca modernă după alt model
<i>om-ucigătoriu</i>	ЧЛОВѢКОУБИЦЪ	-
<i>preacurată</i> „neprihănită”	ПРЕЧИСТА	+ cf. împrumutul <i>precista</i> , în sintagma <i>Maica Precistă</i>
<i>preagreșală</i> „păcat”	ПРЕГРЕШЕНИК	-
<i>preînfrământașe</i> „sfînțenie, cinste”	ПРЕПОДОБИК	-
<i>preînțelepciune</i>	ПРЕМЪДРОСТЪ	-
<i>rău-cuvânta</i> „a calomnia”	ЗЛОСЛОВИТИ	-
<i>răufăcător, făcător-rău</i>	ЗЛОДѢЛАТЕЛЪ	+ , -
<i>sânge-mestecătoriu</i> „cel care comite un incest”	КРЪВОМѢСЪЦЪ	-
<i>un-corn, cu-un-corn, unicorn</i>	ИНОРОГЪ	- , - , +
<i>unul-născut</i>	КДИНОРОДНЪ	-
<i>viață-făcătoriu</i>	ЖИВОТВОРЪЦЪ	-

3.2. În exemplele citate atrage atenția prezența repetitivă a adjectivului *bun*, -ă ori a adverbului *bine*, care precedă substantivul, adjectivul ori verbul, de fiecare dată traducând sl. БЛАГО (v. Stanciu Istrate 2010: 109–114). Acestea se repartizează în următoarele tipare:

adjectiv + substantiv: *bună-credință, bună-cuviință, bună-înțelepție, bună-mândrie; bună-govire, bună-govitură; bună-mirosenie; Bunavestire, bună-voie;*

adjectiv + adjectiv: *buncredincios;*

adverb + substantiv: *binecuvântare, binefacere, binefăcătoriu;*

adverb + adjectiv: *buncredincios;*

adverb + verb: *binecuvânta, binegrăi, binevoi, binevrea, bineînvoi.*

3.3. Totodată, sl. БЛАГО a fost tradus în unele compuse prin adjectivul *dulce*, folosit și cu valoare adverbială când intră în alcătuirea verbelor (v. Stanciu Istrate 2010: 109–114). Prezența lui *dulce* se înregistrează în următoarele tipare:

adjectiv + substantiv: *dulce-govire, dulce-dare, dulce-dăruire;*

adjectiv + adjectiv: *dulce-cinstit, dulce-credincios;*

adverb + verb: *dulce-dărui, dulce-cuvânta, dulce-spune, dulce-vesti.*

3.4. Oscilațiile între adjectivul *bun, -ă – dulce*, pe de o parte, și, mai rar, între adjectivul *bun, -ă* și adverbul *bine* pe de altă parte, au condus, așadar, la apariția unor variante lexicale calchiate după același model:

bună-înțelepție, bună-mândrie, după sl. БЛАГОМЪДРОСТЬ;

bună-govire, bună-govitură, dulce-govire, după sl. БЛАГОГОВѢНИК;

binecredincios, buncredincios, dulce-credincios, după sl. БЛАГОВѢРЬНЪ;

binecuvânta, binegrăi, dulce-cuvânta, dulce-spune, dulce-vesti, după sl. БЛАГОСЛОВИТИ.

3.5. Totodată, traducerea celui de-al doilea termen al compuselor slavone prin cuvinte sinonime – ne referim la: *înțelepție*, sinonim cu *mândrie, govire = govitură, cuvânta = grăi = spune = vesti* – se explică prin absența unei terminologii religioase, bine definite în epocă, ceea ce-i permitea translatorului un anumit grad de independență în traducerea originalului.

3.6. Mențiuni speciale merită a fi făcute în legătură cu câteva dintre compusele păstrate în vocabularul activ al limbii române, ca: *bună-credință, Bunavestire* și *bunăvoie*.

Bună-credință apare prima oară într-un text din 1592 (Crest. I, 154/2, ap. Hasan, Popescu Marin 2007: 239). *Bunavestire* dă numele unei sărbători religioase importante. De precizat că termenul este destul de rar folosit în varianta populară a limbii, unde este preferat slavonismul *blagoveštenie*, după care a fost calchiat. *Bună-voie*, atestat prima oară la Coresi (*Letopiseț*, 62, ap. Ciobanu, Hasan 1970: 86), continuă să fie întrebunțat și astăzi, mai ales în expresia *de bunăvoie*.

3.7. Tot aici trebuie menționate compusele antonime: *răufăcător, răuvoire, rea-voință, răuvoitor, rea-credință*. *Răufăcător(iu)* apare atestat în texte din secolul al XVI-lea (PH, 25^v; CV, 161/3) și al XVII-lea (NT, 1648, BB, 1688, ap. DLR), creat fiind după model sl. ЗЛОДѢЛАТЕЛЬ. În *Psaltirea Hurmuzachi* a fost înregistrată și forma *făcător-rău*, adaptată la topica românească (PH, 28^f).

3.8. Mai multe variante în redarea aceluiași model se observă și la verb, pentru tiparul **adverb + verb**. Astfel, din seria sinonimică: *binecuvânta* (CV), *binegrăi* (PH), *dulce-cuvânta* (PV), *dulce-spune* (PS), *dulce-vesti* (CC², ap. Ciobanu, Hasan 1970: 210), a rămas activ numai *binecuvânta*, fiind folosit nu numai în legătură cu divinitatea, respectiv: „a revărsa grația divină” ♦ (despre preoți) „a revărsa harul divinității asupra unui lucru sau asupra oamenilor” ♦ „a dori prosperitate și fericire cuiva (invocând adesea numele lui Dumnezeu)” ♦ „a lăuda, a slăvi pe Dumnezeu”, ci și, în general, „a susține, exprimându-și acordul; a aproba; a încuviința; a consimți”.

Într-o situație similară se află și seria: *binevoi, binevrea, bineînvoi, dulce-vrea*, calchiată după sl. БЛАГО(ИЗ)ВОЛИТИ, cu mențiunea că în sfera semantică a lui *binevoi*, prezent în limbajul curent mai ales în formulele de politețe – *să binevoiți* – s-a produs o restrângere de sens.

Cuvântul nu mai acoperă noțiunea „a se îndura, a avea milă”, ci „a manifesta o atitudine favorabilă față de o cerere, o rugămintă etc.”

3.9. Deși antonimele se susțin unul pe altul, nu la fel s-a întâmplat cu *rău-cuvânta*, în relație de antonimie cu *binecuvânta*. Cu același sens este folosit astăzi neologismul *calomnia*, cu originea în fr. *calomnier*, lat. *calumniari*, sau expresia *a vorbi de rău pe cineva*.

3.10. Mențiuni speciale merită a fi făcute în legătură cu un alt tipar foarte bine reprezentat în tabelul prezentat mai devreme:

(prepoziție +) substantiv + substantiv: *atotțiitor*, *atotputernic*¹, *ciude-făcător*, *de-minuni-făcător*; *cu-bărbat-zăcătoriu*; *de-Dumnezeu-glăsitoriu*; *de-Dumnezeu-Născătoare*; *de-Dumnezeu-purtător*; *de-om-iubire / om-iubire*, *de-oameni-iubire / oameni-iubire*; *de-oameni-iubitor*, *oameni-iubitor*; *de-viață-dătător*; *de-viață-făcătoriu*; *de-viață-purtătoriu*; *pace-făcătoriu* etc.

Prezența prepoziției *de* în compusele citate nu a fost impusă de tiparul străin, acesta fiind alcătuit doar din *substantiv + substantiv*, ci de încercarea de adaptare a tiparului străin la limba română. De altfel, compusele și sintagmele cu prepoziție erau folosite uneori în alternanță cu acelea fără prepoziție în același text (v. Carabulea, Ciobanu 1978: 61). În limba română sunt puține cuvinte compuse care conțin prepoziția *de*, formate independent de un model străin (ex.: *demâncare*, *deochi*, *departe*, *deseară* etc.). În schimb, sintagmele de tipul: *dătător de viață*, *făcător de minuni*, *iubitor de oameni*, *purtător de viață* etc. sunt firești. Așa încât plasarea lui *de viață*, *de oameni* etc. în poziție inițială se explică prin fidelitatea traducătorului față de tiparul străin, în care corespondentele *жизно*, *чолодо*, *чловеко* apar în poziție inițială.

4. Numărul cuvintelor calchiate în epoca veche, prezente și astăzi în vocabularul activ al limbii române, este foarte mic, așa încât, mai ales pentru secolele al XVI-lea – al XVII-lea, putem spune că cele mai multe compuse sau derivate, apărute prin acest procedeu au reprezentat creații accidentale ori efemere.

Dintre exemplele prezentate anterior, calcurile lingvistice care se mai folosesc și astăzi sunt: *atotputernic*, *atotțiitor*, *binecuvânta*, *binecuvântare*, *binefacere*, *binefăcător*, *bună-credință*, *Bunavestire*, *bună-voie*, *binevoi*, *fărădelege*, *Preacurată*, *răufăcător*, *răuvoitor*, *rea-voință*, *rea-credință*, *unicorn*.

4.1. Așa cum am observat mai sus, *Bunavestire* circulă astăzi alături de împrumutul *blagoveștenie*. Dublete etimologice avem și în cazul *binecuvânta* – *blagoslovi*, *binecuvântare* – *blagoslovenie*, *fărădelege* – *bazaconie*, *Preacurată* – *Precistă*. Situația penultimului exemplu citat diferă de a celorlalte, întrucât cei doi termeni au ajuns să nu mai denumească aceeași noțiune. *Bazaconie* a devenit, treptat, de neînțeles. Nerecunoscându-i-se structura și prin urmare sensul elementelor componente, a evoluat semantic, între sensul actual – „lucru bizar, de neînțeles, ciudățenie” – și cel etimologic, păstrat de *fărădelege*, respectiv „nelegiuire, ceea ce e în afara legii”, nemaifiind nicio legătură (v. Mirska 1959: 165-168).

4.2. Atât calcul *Preacurată*, cât și împrumutul *Precistă* apar numai în sintagme care trimit la Maica Domnului: *Preacurata Fecioară Maria*, *Maica Preacurată*, *Maica Precistă*.

¹ În legătură cu *atotțiitor*, *atotputernic*, v. Stanciu Istrate 2013: 607–616.

4.3. Demn de menționat este faptul că noțiunea exprimată de unele dintre compusele dispărute, a fost redată, ulterior, de calcuri alcătuite după alte modele. Pentru noțiunea exprimată de *omucigătoriu* a apărut mai târziu un alt calc: *omucigaș*, format după lat. *homicida*. *Depreură-dobânditoriu*, *depreură-via*, *împreună-moștenitor*, în care adverbul *împreună* (cu varianta *depreură*) traduce prepoziția slavă *съ*, respectiv *въ* (*depreură-via*, după sl. *въкоутъживѣти*) au fost reluate, în epoca modernă, de alte cuvinte calchiate, de această dată după latină și franceză: *comoștenitor* (= *depreură-dobânditoriu*, *împreună-moștenitor*), după fr. *cohéritier*; *convieșui* (= *depreură-via*), după lat. *convivo*, *-ere*; cf. și împrumutul din franceză *coabita*, cu același sens.

5. Lipsa de vitalitate a majorității calcurilor formate după modele slavone s-ar putea explica prin incompatibilitatea structurală dintre cele două limbi, slavă și romanică, însă aceasta nu este singura cauză pentru care aceste cuvinte nu au rezistat. Perfecționarea traducătorilor, schimbarea atitudinii față de actul traducerii, respectiv atenția acordată mai degrabă spiritului textului, decât literei acestuia și, mai ales, ieșirea românei de sub influența slavonei au condus la abandonarea celor mai multe dintre calcurile amintite, dat fiind caracterul lor greoi și artificial. Totodată, absența unei terminologii religioase, având drept consecință apariția variantelor de traducere în cadrul aceluiași model, le-a dat viitorilor traducători posibilitatea căutării unor alte forme de expresie. Nu în ultimul rând, faptul că multe dintre textele vechi, traduse după slavonă, au avut o circulație limitată, unele dintre ele neavând nici măcar șansa de a fi tipărite, a făcut imposibilă cunoașterea și, implicit, popularizarea unora dintre cuvintele astfel apărute, care se rezumă, uneori, la o singură atestare.

6. Cele mai multe calcuri lingvistice din limba română se produc în epoca modernă. La sfârșitul secolului al XVIII-lea și mai ales după 1800 asistăm la o schimbare de orientare a limbii române, datorată, în bună parte, ardelenilor, promotorii curentului latinist. Româna iese din aria de influență a unor limbi cu care nu avea legături genealogice și, treptat, se relatinizează, procesul de modernizare, început la sfârșitul secolului al XVIII-lea, atingând apogeul la jumătatea secolului al XIX-lea.

6.1. În perioada următoare epocii vechi, în așa numita etapă de tranziție spre epoca modernă, apare un nou compus cu adjectivul *bună* în poziție inițială. Este vorba despre termenul *bunăvoință*, atestat într-un text din 1786 (v. *Crestomația romanică*, vol. II, ap. Ciobanu, Hasan 1970: 86). Formarea acestui cuvânt nu mai poate fi pusă pe seama slavonei, a cărei influență încetase spre sfârșitul secolului al XVII-lea. În consecință, modelele după care se calchiază trebuie căutate în alte limbi decât cele din epoca precedentă. Ele provin, mai ales, din latina savantă, franceză, italiană¹, dar și din germană ori rusă.

Bunăvoință a fost calchiat după modelul oferit de latinescul *benevolentia*. Același cuvânt apare la Ioan Piuaru Molnár în prima lucrare românească de economie, intitulată *Economia stupilor*, publicată la Viena în 1785. Cunoscător atât de latină, cât și de germană, Molnár putea calchia acest termen fie după modelul latinesc amintit, fie după germ. *Wohlwolen*.

6.2. În secolul al XIX-lea, seria calcurilor cu *bun*, *bună* a fost îmbogățită cu: *bunăstare*, creat după germ. *Wohlstand*, *bun-simț*, după fr. *bon-sens*, *bun-ton*, după fr. *bon-ton*. Cel din

¹ Pentru influența exercitată de limbile latino-romanice în epoca veche, vezi Chivu, Buză, Roman Moraru 1992.

urmă, atestat la Asachi, nu s-a păstrat, locul său fiind luat de împrumutul *bonton*. Totodată, la menținerea în vocabular a compusului *bună-credință*, înregistrat încă din epoca anterioară, este foarte probabil să fi contribuit și fr. *bonne foi*, întâlnit, desigur, de traducători, în textele franțuzești traduse intens în secolul al XIX-lea.

7. Orientarea românei spre romanitatea occidentală a schimbat decisiv fizionomia lexicală a limbii și a fost hotărâtoare pentru soarta pe care urmau să o aibă calcurile apărute în continuare. Multe dintre acestea constituie mai ales „românizări” sau adaptări ale unor rădăcini sau teme latino-romanice sub influența unor cuvinte românești moștenite din latină, recunoscute în structura acestora¹. Așa se explică succesul repurtat de unele calcuri, care reprezintă astăzi termeni indispensabili în româna literară. Ne referim la exemple ca: *reședință*, *simțământ*, *ședință*, *științific*, *președinte*, *vicepreședinte*, *președinție*, *semnal* etc. Pe de altă parte, modelele latino-romanice au întărit poziția unor calcuri apărute în epoca veche. Acest lucru a fost posibil datorită faptului că originea îndepărtată a unora dintre tiparele calchiate este grecească. Din greacă, aceste tipare au fost împrumutate în slavonă, în latină sau în limbile romanice, de unde au putut pătrunde, prin filieră, și în română, în perioade diferite de timp. În această situație se află termeni ca: *atotputernic*, *binecuvânta*, *binefacere*, *binefăcător*, înregistrați încă din veacul al XVI-lea și recalchiați în epoca modernă după modele franțuzești și/sau latinești.

IZVOARE

- Codicele Voronețean*, ms. rom. BAR 448, 1563–1583. Ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de M. Costinescu, București, 1981 (CV).
- Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură* (1581), publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici. Vol. I. Textul. București, Atelierele Grafice Socec et Comp., 1914 (CC²).
- Psaltirea Hurmuzaki*, studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de I. Gheție și Mirela Teodorescu, București, 2005 (PH).
- Psaltirea scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește. [1573–1578]*. Edițiune critică de I. A. Candrea. I: *Introducere*. II: *Textul și glosarele*. București, Socec et Comp., 1916 (PS).
- Psaltirea voronețeană*, ms. rom. BAR 693 (PV).

BIBLIOGRAFIE

- Budagov, Roman, 1961, *Introducere în știința limbii*. Traducere și note de G. Mihăilă, București, Editura Științifică.
- Carabulea, Elena, Fulvia Ciobanu, 1978, *Formarea cuvintelor în limba română: Prefixe*. Vol. II. Redactori responsabili: Al. Graur, Mioara Avram. București, Editura Academiei Române.
- Chivu, Gheorghe, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421–1760)*, București, 1992.
- Ciobanu, Fulvia, Finuța Hasan, 1970, *Formarea cuvintelor în limba română*. Vol. I. *Compunerea*, Redactori responsabili: Al. Graur, Mioara Avram. București, Editura Academiei Române.
- Hasan, Finuța, Magdalena Popescu-Marin, 2007, *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, București, Editura Academiei Române.

¹ În legătură cu acest subiect, vezi, pe larg, Stanciu Istrate 2000: 581–597, *idem* 2008: 219–227.

- Mareș, Alexandru (coordonator) 1994, *Crestomația limbii române vechi*, vol. I (1521 – 1639), București, Editura Academiei Române.
- Mihăilă, G. 1974, *Dicționar al limbii române vechii (sfârșitul sec. X–începutul sec. XVI)*, București, Editura Enciclopedică Română.
- Mirska, Halina, 1959, „Unele probleme ale compunerii în limba română”, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, [București], Editura Academiei Române.
- Stanciu Istrate, Maria, 2000, „Românizarea neologismelor și calcul lingvistic”, în *Limba română*, XLIX, nr. 3, p. 581–597.
- Stanciu Istrate, Maria, 2006, *Calcul lingvistic în limba română (cu specială referire la scrieri beletristice din secolul al XIX-lea)*, Editura Academiei Române, București.
- Stanciu Istrate, Maria, 2008, „Românizarea afixelor derivate și calcul lingvistic”, în *Lucrările Primului Simpozion Internațional de Lingvistică* (București, 13–14 noiembrie 2007), București, Editura Universității din București, p. 219 – 227.
- Stanciu Istrate, Maria, 2013, „Considérations sur les mots composés avec **atot** dès les premières traductions roumaines jusqu’à l’époque moderne”, în *Actas del XXVI Congreso Internacional de Lingüística y de Filología Románicas*, 6–11 septiembre 2010, Valencia. [Proceedings of the 26th International Congress of Romance Linguistics and Philology]. Ed. by Emili Casanova Herrero, Cesareo Calvo Rigual, tome III, p. 607–616.

SOME REMARKS ON THE VIABILITY
OF THE LOAN TRANSLATED COMPOUNDS OF OLD ROMANIAN

(Abstract)

Of the loan translated compounds of Old Romanian, only a few are still available in the active lexicon of Romanian. The lack of vitality of most loan translations from Slavonic is due to their profoundly artificial nature, to a change of attitude with respect to the act of translation, or to their poor diffusion. Most of the Old Romanian loan translations which are still used are those whose position has been consolidated by Latin-Romance models, this being possible due to the fact that their remote origin is Greek. From Greek, these patterns were borrowed by Old Church Slavonic, by Latin or by the Romance languages, and subsequently penetrated Romanian through these intermediary languages in different moments. In this situation we find terms like *atotputernic* (‘almighty’), *binecuvânta* (‘to bless’), *binefacere* (‘good/kind deed’), *binefăcător* (‘benefactor’), attested as early as the 16th century, and borrowed again in the modern epoch on French and Latin models.